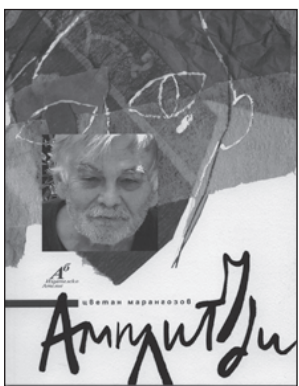

Пламен Асенов, „Зодиака на смъртта”, ИК „Жанет 45”, ПЛ., 2008, цена 8 лв. Една неочаквано свежа и смайваща стихосбирка, която осмисля света като единство на септичното и трансценденталното – като търси неговите перспективи в митологичното – ала не като матрица, а като особен начин за разбиране и вкусване на битието. Зодиакът е реален, а зодиакалното докосване до смъртта е по детски непосредствено и мъдро. Играта между съвременните дадености и древните символи е територията, в която се събужда поетичното и ни подарява очи – за да видим другоячесто на нещата.

Александър Вутимски, „Опишена спирка”, изд. „Верен”, С., 2008. Това е поредната „лична” антология на Вутимски – опитът да бъде пречупен през различния и различно пристрастен поглед – която за пореден път удивлява с това доколко различно звучи този поет в зависимост от подбора и подредбата на неговите стихове. Този път изборът е кръвнородствен: това е „несистематичен подбор на предпочитаните стихове от роднините на Александър Вутимски”. Не лош подбор междувпрочем – плюс едно предимство: доброто оформление, включващо и факсимилета от неговите ръкописи.

Цветан Марангозов, „Амплути”, изд. ателие „А”, С., 2009. Това е поредната поема на Цветан Марангозов и поредното вглеждане в себе си като непрестанно пресътворяваща се вселена – в ежедневните чудеса, при които „събуждането ражда един и същ индивид, но субектът е различен”. Автоиронична, хаплива, подиграваща се с най-трудните за преглъщане неща: със стареенето, с безвъзвратното отминаване на отреденото ти време. Именно тази автоирония е неговият способ за устояване – тя съхранява и неговата странна и леко плашеща свежест – сякаш че пише една безкрайна поема, която цял живот е писал и чиято точка може да бъде поставена само от смъртта.

Човешко, твърде...

(Представяне на „Приказки от полски писатели” в превод на Правда Спасова, илюстрации на Борис Праматаров, съставителство на Тодорка Минева и Правда Спасова, издателството е „Сонм”, 2009 и още веднъж илюстрирани в изложбата „Във вълшебния свят на полските приказки” на ученици от Националната гимназия за изящно изкуство „Илия Петров” в Полския институт в София)

Едва ли някой ще оспори, че човешкото се разказва в приказки. И в приказки се препредават кодовете му. Дори „обективната” история трудна и в повечето случаи само мнимо се отпласква от тях, използвайки дискурса на фактите. „Субективната” литература обаче жадно черпи от архаичните, за да сътвори собствените си приказки.

Литературното отнасяне към приказката я облича в нови и нови грехи, но не и в нови емоции. Четенето на приказки означава едновременно четене на другите и на себе си, и на другия в себе си; отваряне на нови стаи, немалка част от които са „забранени”: та чий опит е безобиден?

С какво първият превод на 13 избрани приказки от полските писатели от края на XIX и началото на XX век провокират българския читател?

На първо място с изумлението, че чак в XXI век става обект на преводаческо и издателско внимание. Полските фолклорни приказки специално са имали по-голям шанс в изданията от типа „Приказки от цял свят”, каквото е заглавието на поредицата от преразказани приказки на Николай Райнов от началото на 30-те години на XX век. И още там, в сборника „Славянски приказки”, стилизаторът избира само вълшебни сюжети от полския и руски фолклор, докато за да представи приказките на останалите славянски народи, избира битови (не можем да не забележим прецизността на избора му, който опровергава уедрени изводи като тези на Цветана Романска, че приказките с битови сюжети „образуват най-големият и самотен дял от славянските народни приказки”¹). Така Н. Райнов вече ни дава една идея за различието между българската и полската народна фантазия: едната много по-близко до мистиката, другата – по-земна и трезва. Без да се впускаме в детайлите на народопсихологията на славянските народи, само желаем да насочим „ефекта” от прочитаната „Приказки от полски писатели” като поразлични и надскачащи „горизонта на очакването” на българския читател. Поначало обръщането на вниманието на българските книжовници към родните фолклорни сюжети и идеята за тяхното събиране започва като отглас на отношението на западните славяни към родния им фолклор и към фолклора на другите славянски народи. Интересно е, че в края на XIX век не е останал незабелязан и опитът на полските писатели в художествената обработка на фолклорните сюжети. Достатъчни са два примера: преводът на приказката „Дядо и баба” от Крашевски, публикуван в сп. „Труд” през 1887 г., и стилизацията на Хенрик Сенкевич „Бъди благословена. Индийска легенда” в списанието на първите български модернисти „Мисъл” от 1893 г. (и двамата са от големите полски автори, включени в представяния сборник). Културно-историческият контекст на избраните приказки е свързан с

ориентацията към приказката като жанр на немалко полски автори от края на XIX и началото на XX век, когато Полша е поделена между Русия, Австрия и Пруссия. Търсенето на родното отговаря на интереса на Романтизма към фолклора и в частност към преданията, легендите, вълшебните и битовите приказки – и като материал, и като обект на определена естетизация. Именно оттук в тези приказки властва самият „дух” на приказката. „Извлекът” му напомня немските романтици Новалис, Хауф, Хофман, но има съответствия и с импресионизма, символизма, или изобщо модернизма на „Млада Полша”. Като романтически програмен текст звучи предисловието към „Приказка” на Елиза Ожешкова: „– Откъде е приказката? – Тя е дъщеря на спомените, които витаят под глухата забрава в душата; на наметта и предчувствието, които водят душата ни в синята, безбрежна, необятна далнина, през морета, планини, гори...” Това е естетическата концепция за приказката като врата към интуитивно и дълбинно човешкото. Струва ни се, че не приказната фабула, а качеството „приказно” е повече впечатляващо в тези приказки. Четенето им е пребиваване в един изумителен, представен като възможен, свят на словото, визията и музиката (неслучайно едни от най-магически въздействените персонажи са свързани с музиката: Яш Музиканта, Напевна, Сирената).

Приказното в тези приказки е вкоренено в почвата на полския етнос, представен като битови реалии, традиционни вярвания и обреди, изобилие от полски топоними, антропоними (дори и имената на дяволите са си полски): Жешув, Галиция, Карпатите, Гниезно, езерото Гопло, град Крушвица, княз Попиел, княз Пиест, поречието на Буг, река Висла, Варшава, Ленчицкий замък, славният дявол пан Борута, дяволът в Краков и т.н. В приказката „Папратовото цвете” за разчъфването на чудесното цвете е избрана най-кратката нощ на годината – „Свети Ян” (Еньовден от българския фолклорен календар) – нощта на билетото, на магьосниците, но и на Дявола, особено когато героият прозира, че папратовото цвете е „измама на нечистата сила”. Героят е принуден върху себе си да изпита горчивото прозрение на „нечистото” изкушение и приказката няма щастливия финал на фолклорните приказки. Фигурата на дявола и вещерството се натрапват в тези приказки и се включват към определението „особени” за българския читател. Дяволът категорично въплъщава понятието за зло в полския приказан свят. Присъствието му сякаш прави по-обемен и пищен света, а и по-загадъчен. В тези полски приказки фигурата му е много по-плътна (струва си описанието на дявола Борута, седящ на празно буренце от ликьор: „Бил облечен в ален кафтан, с пояс, изплетен от златни нишки, с провесена на ремък сабя, фуражката му, обшита със сива овча кожа, не му прилягала добре – като че ли нещо пречело; когато понечил да се почеше по главата, от ръката му се подавали пет огромни нокътя, а под повдигнатата фуражка – малки черни рога”) и много по-усложнени са взаимодействията му с човека, в сравнение с българските примери. Дори можем истински фаустовски сюжети да намерим в „Борута” и „Дяволът Рокита” на Кажимеж Вуйчицки, в „Яш Музиканта и кралица Бона” на Роман Зморски. Но сюжетите са далеч по-разнообразни: дяволите могат да се побратимяват, да се вселяват, да се зонят, да се надхитрят (единствено този

„дяволски” сюжет за надхитрения дявол можем да наречем типично български), могат да изтръгват лъжесвидетелски езици, които да скачат по улицата и да говорят, както бихме казали днес, „сюрреалистически”. Архидяволът Асмодеуи става пък „жертва” на дяволския експеримент да бъде изпратен при хората, за да се затегне „дяволското правораздаване”, въпреки че „кисело приел тази чест, даже започнал изказване, доказващо нелегитимността на избора, но на най-патетичното място бил прекъснат от самия Луцифер, който намекнал, че ще стане онова, което той самият иска. Наистина някои формалисти шепнешком протестирали срещу нарушаването на парламентарните порядки” („Дяволът в Краков”). Тук авторът, Луциан Шиemiенски, си служи очевидно със средствата на пародията.

Най-особената трактовка на дяволското откриваме в приказката „Черният козел” на Болеслав Лешмян: „Никога не се знае какво творение идва на бял свят под човешката обвивка. Всеки я използва по своему. (...) И често се случва неоснователно присвоената обвивка да изгуби търпение и да се нагъне по някой неудачно избран индивид, което пък се нарича старост и това също изглежда странно, защото излиза, че не клиентът има претенции към шивача, а шивачът упреква клиента за лошата дреха. Не знам дали това мятане слепешката и нетърпение на човешката обвивка върху индивида, който я е навлякъл, е неизбежна необходимост, но пък знам, че веднъж самият Бог дойде с тази обвивка на света и едва ли въпросната обвивка, която толкова усърдно си търси въплъщение, някога е намирала по-достойна и подходяща употреба”. Тяло и душа тук пределно се разграничават и в никакъв случай не се свързват с ортодоксалната християнска концепция.

И тук е мястото да наречем тези приказки и твърде католически, без да разплитаме езическите и християнските възгледи за дявола, както биха сторили изследователите (добър диалог би се получил, ако интервюирахме Почо Бояджиев, Калин Янакиев, Емилия Дворянова, а и някои чужди учени). Дяволът именно в католическата концепция сумира злото, докато в православната то е „раздробено” и има далеч по-разнообразни лица, заети от богата славянска демонология. А и още нещо: в българското мислене, ако перифразираме един известен разказ на Елин Пелин, има много по-страшни неща от дявола, например бирникът. Ако продължим да мислим за този български автор, ще сведем дяволското до малкото дяволче Фют. Четейки сборника „Приказки от полски писатели”, в края на краищата може да се подгадем на същото усещане, на което се подгава Сташек, когато чува песента на сирената: „Никога в живота си не бил чувал подобно нещо. Песента на сирената докосвала сърцето му така, както пролетта докосва сърцата на всички хора. Той чувствал, че с него се случва нещо странно, че става някак по-добър, по-умен, че му се откриват светове, за които никога преди не е и подозирал, светове, пълни с ангели и чудеса.” („Сирената” от Артур Опман).

СВЕТАНА СТОЙЧЕВА

¹ Романска, Цв. Славянски фолклор. С., 1970, 202.